

KRATEK ORIS NASTANKA VARSTVA PRED SNEŽNIMI PLAZOVI V SLOVENIJI

Brief Presentation of the Beginnings of Avalanche Security in Slovenia

Pavle Šegula*

UDK 614.88:796.52

Povzetek

V uvodu je v osnovnih potezah orisana in utemeljena potreba po varstvu pred snežnimi plazovi v Sloveniji. V nadaljevanju sta opisana nastajanje in razvoj organiziranih dejavnikov varstva: Komisije za snežne plazove pri Ministrstvu za okolje in prostor kot nosilca pregleda nad plaznicami in snovalca zaščite površin in objektov, Službe za sneg in plazove Hidrometeorološkega zavoda kot organa za spremljanje vremenskih in snežnih razmer in nosilca opozoril ter Podkomisije za reševanje iz plazov Gorske reševalne službe Slovenije kot nosilca preventivne in reševanja. Na kratko so navedene njihove dejavnosti in dosežki, v sklepu pa je nekaj pobud za delo v prihodnje.

Abstract

The article begins with a description of and reasons for the necessity of snow avalanche protection in Slovenia. This is followed by an outline of the formation and development of organized security factors. The first is the Snow Avalanche Commission at the Ministry of Physical Planning and Environment, which introduced the avalanche register and is responsible for land and facility protection. The second is the Avalanche Warning Service at the Hydrometeorological Institute of Slovenia, which monitors weather and snow conditions and prepares avalanche warnings. And the third is the Subcommission for Avalanche Rescue of the Slovene Mountain Rescue Service (GRSS), which carries out preventive and rescue activities. A brief description of the three carriers of protection activities and their achievements are presented, together with suggestions for their future work.

Zakaj varstvo pred plazovi?

Velikemu delu Slovenije dajejo podoba Julijske Alpe, Karavanke, Kamniške in Savinjske Alpe s predgorji, Pohorje in druge gore, ki jih od pozne jeseni do zgodnjega poletja pokriva tanjša ali debelejša snežna odeja. Po obilnejšem sneženju, odjugi in vejavici, zaradi preobrazbe snega in drugih razlogov se občasno trgajo tudi snežni plazovi. Posledica so mrtvi in poškodovani ljudje, škoda na zgradbah, gozdovih, poginula divjačina in živina.

Podatke o nesrečah je najti v kronikah in arhivih, dnevnem časopisju in revijah. V študiji *Snežni plazovi v Sloveniji* (3) obravnava dogajanja v zimah 1950 – 1954 dr. Ivan Gams. Pregled *Snežne plazine, plazovi in žrtve* (12) Pavleta Šegule je s poznejšim prispevkom *Snežni plazovi, smrtne žrtve in materialna škoda* (9) dopolnil in razširil Franc Mulej. Kar zadeva smrtne žrtve plazov, je najbolj popolna in dokumentirana, še ne v celoti objavljena: *Kronika smrtnih gorskih nesreč pri nas* (7) dr. Franceta Malešiča.

Sodeč po navedenih virih je od 2. januarja 1777 v Sloveniji umrlo 554 ljudi, zelo verjetno pa še 1072, v glavnem pripadnikov nekdanje avstroogrške vojske na položajih v gorah nad Sočo in vojnih ujetnikov na Vršiču. V pregledu materialne škode Franca Muleja je navedenih osem uničenih in dve poškodovani planinski koč, 22 uničenih in 44 poškodovanih stanovanjskih zgradb, 84 uničenih in dve poškodovani gospodarski poslopji, 29 uničenih in 17 poškodovanih hlevov, osem uničenih pastirskih stanov, 1 uničena in 2 poškodovani zgradbi žičnice in še druga škoda, zlasti uničeni gozdovi, poginula živina in divjačina.

Marsičesa, zlasti podatkov iz župnijskih in škofijskih arhivov, časopisov in arhivov onkraj meja Slovenije še ne poznamo. Točne podatke o izgubah vojskujočih se strani v prvi svetovni vojni hranita avstrijski in italijanski vojni arhiv na Dunaju in v Rimu.

Sprva so bile žrtve plazov samo ljudje po delovnih opravkih in drugih dolžnostih. Šele v obdobju med obema vojnima in posebno po drugi svetovni vojni so v plazovih umrli predvsem planinci in smučarji.

* Suška 34, 4220 Škofja Loka

Reševalci življenj in imetja nekoč in danes

Če se je zgodila nesreča, so žrtvam včasih pomagali svoji, sosedje ali naključni očividci. V gorah so prizadetim pomagali sopotniki, predvsem gorski vodniki. Po nastanku gorske reševalne službe so se za reševanje iz plazov usposobili njeni člani, ki to delajo še danes, bodisi prostovoljno bodisi poklicno. Na organiziranih smučiščih in žičnicah so za reševanje iz plazov bolj ali manj usposobljeni in opremljeni njihovi varnostniki.

Ko so ljudje spoznali belo nevarnost, so v hribovitih in ogroženih krajih najprej začeli opuščati gradnjo na znanih plaznicah in sečnjo v gozdovih, ki so varovali naselja pred plazovi. Zelo redki posamezniki so si tu in tam pomagali s preprostimi protiplaznim objektom, ki je preprečeval trganje plazov ali jih preusmerjal tja, kjer niso bili nevarni ljudem in imetju. Žal so ti sistemi in naprave pri nas zaradi visoke cene še zdaj zelo redki in izjemni, čeprav so jih ponekod v sosesčini razvili do zavidljive kakovosti.

K prvemu osveščanju in varstvu pred plazovi so do leta 1951 prispevali pisci v planinskih revijah, tako Jakob Aljaž v prispevku *Planinski spomini* (1), dr. Henrik Tuma v članku *Plazovi in opasti* (13), Slavko Peršič - Lujo s člankom *Plazovi* (10), Pavel Kunaver v zapisu *Bela smrt* (6), dr. Milan Hodalič s člankom *Bela smrt - plazovi* (4), dr. Cene Malovrh z razmišljanjem *Sneg in led v gorah* (8) in dr. Franc Avčin s študijo *Sneg in plazovi* (2) in verjetno še kdo, od 60. let dalje pa še številni drugi pisci, ki so opisovali sneg, nastanek plazov, reševanje iz plazov ali opisovali svoja srečanja s plazovi.

Geografski inštitut ZRC SAZU

Leta 1950, ko so ustanovili tedanji Inštitut za geografijo SAZU, so si po besedah dr. Antona Melika, tedanjega upravnika inštituta postavili nalogo da, »organizirajo opazovanje snežnih plazov v Sloveniji, saj ni bilo količjak trdnih in stvarnih podatkov, kje, kako, kdaj in s kakšnimi učinki se prožijo snežni plazovi v našem goratem svetu«.

Hoteli so ustvariti pregled nad plaznicami in pridobiti za opazovalce gozdarje in učitelje.

Sledili sta dve nenavadno sněžnati zimi. Pozimi 1951/52 je zaradi plazov umrlo 15 ljudi in nastala materialna škoda, kakršne pri nas ni bilo ne prej ne poslej. Vnema za varnostne ukrepe se je med občani in v državni upravi nenadoma zelo zvečala. Zbrali so veliko podatkov, ki jih je uredil in že leta 1955 objavil dr. Ivan Gams v obsežni publikaciji *Snežni plazovi v Sloveniji* (3). V tej naši prvi tovrstni samostojni publikaciji je poleg orisa stvarnega stanja in zarodka katastra tudi avtorjev poziv k varstvu, ki je nato postopno nastajalo in se urejalo. Do leta 1976 se je organiziralo tako, kot je v glavnem še danes.

Velika škoda je, da se delo zaradi nedorečenosti oziroma neuskladenosti z drugimi možnimi nosilci naloge ni nadaljevalo. V organizacijskem smislu sta bili izgubljeni kar dve desetletji.

Komisija za snežne plazove Ministrstva za okolje in prostor (KSP MOP)

Pozimi 1955/56 je s štipendijo Organizacije združenih narodov odšel na specializacijo v Švico gozdarski inženir Jože Pintar (11). Na Inštitutu za raziskave snega in plazov (EISLF) v Davosu se je temeljito seznanil z najbolj dodelano zaščito pred plazovi na svetu. Znanje je pozneje uporabil pri projektiranju redkih objektov protiplazne zgradbe v Sloveniji. S sodelavcem dr. Matjažem Mikošem (11) je pozneje napisal interni priročnik *Sneg in plazovi* za sodelavce in študente gozdarstva, ki jim je predaval na biotehniški fakulteti. Prizadeval si je za ustanovitev organa, ki bi se ukvarjal z zaščito pred plazovi. To se je zgodilo 21. julija 1975. Tedanja Zveza vodnih skupnosti ŠRS je potem, ko so plazovi hudo poškodovali postajo C in nekatere druge objekte kabinske žičnice ATC Bovec ter Tičarjev dom na Vršiču, ustanovila Komisijo za varstvo površin in objektov pred snežnimi plazovi, sedanjo KSP MOP, v kateri so bili kar štirje člani GRS. Za predsednika je bil izvoljen Pavle Šegula, ki ga je leta 1993 nasledil mag. Aleš Horvat.

KSP MOP je odtlej opravila obsežno delo pri sanaciji žičnic ATC Bovec. Opravila je nešteto ogledov za zavarovanje že postavljenih in gradnjo novih žičnic, smučarskih, industrijskih, planinskih, cestnih, železniških, obmejnih, vojaških in zasebnih objektov. Aleš Horvat in večina članov komisije so na začetku 90. let med drugim zbirali podatke za *Študijo o ogroženosti Slovenije po snežnih plazovih*. To veliko delo, ki je pravzaprav že kataster snežnih plazov Slovenije, vsebuje podrobne podatke o 715 plazovih, ki ogrožajo promet, in 140 plazovih, zaradi katerih so v nevarnosti smučišča, daljnovodi, stanovanjski in gospodarski objekti. Študijo je leta 1994 na razpis Uprave republike Slovenije za zaščito in reševanje pod njegovim vodstvom pripravilo Podjetje za urejanje hudournikov (PUH). O tem sta mag., Aleš Horvat in dr. France Bernot napisala članek *Ogroženost Slovenije zaradi snežnih plazov* (5).

Služba za sneg in plazove Hidrometeorološkega zavoda Slovenije

V Hidrometeorološkem zavodu Slovenije (HMZ) se je za snežne plazove zanimal dr. France Bernot, ki je že leta 1957 v Senju predaval o snežnih plazovih na zboru jugoslovanskih specialistov za gorsko meteorologijo. O tem je pripravil elaborat in po študijskem obisku v EISLF v Švici, jeseni 1971, objavil interno študijo *Sneg in plazovi* (16).

K sodelovanju ga je povabila GRS in vključil se je v tedanjo KSP GRS, kjer je od leta 1973 skrbel za opozarjanje na nevarnost plazov.

GRS in Republiški štab za civilno zaščito SRS sta podprla njegova prizadevanja, da bi Slovenija dobila ustrezno poklicno službo, kakršne so v tistem času že več let delovale v Švici in Avstriji in se je v prostem času, samo z dobro voljo ne da opravljati.

21. aprila 1976 je HMZ Slovenije končno dobil Službo za sneg in plazove SSP-HMZ. Vodja je postal France Bernot. Po njegovi upokojitvi (1988) je delo prevzel dr. Tomaž Vrhovec, ki ga je kmalu nasledil Andrej Velkavrh. Po posredovanju KSP GRS je služba od zime 1984/85 povezana z ustrezno avstrijsko službo Lawinenwarndienst der Kärntner Landesregierung v Celovcu in z italijansko Servizio Valanghe Udine v Vidmu.

V letih 1982/1983 sta SSP HMZ in KSP GRS na pobudo dr. Ivana Gamsa opravila terenske ogledne plazovitih predelov Slovenije in pripravila *Preliminarno poročilo o delu na katastru snežnih plazov na ozemlju SR Slovenije*. Zbrani so bili podatki za 209 plaznic v 18 tedanjih občinah, ki so bili z že omenjeno Študijo o ogroženosti Slovenije po snežnih plazovih dopolnjeni v današnji kataster snežnih plazov.

SSP HMZ pripravlja dvakrat na teden, po potrebi pa tudi pogosteje, poročila o stanju snežne odeje in opozarja na nevarnost plazov, ki jo opredeljuje po evropski lestvici. S poročili obvešča javnost prek teleteksta TVS. Podatki so na voljo na telefonskem odzivniku pa tudi prek informacijskega servisa HMZ. Kratke povzetke prinaša v času večje nevarnosti tudi TVS v okviru oddaj o vremenu in ob rednih vremenskih oddajah.

Podkomisija za reševanje iz plazov GRS (PRP GRS)

Tudi GRS je nenehno uvajala nove postopke in pripomočke za iskanje in reševanje zasutih v plazju.

Gorska reševalca Marjan Perko in Dušan Škrlep sta marca 1951 na tečaju v Avstriji izšolala prva slovenska lavinska psa Riga in Džino. Že marca 1952 je GRS ustanovila Odsek za lavinske pse, ki je do današnjega dne opravil že 47 tečajev, na katerih je sodelovalo okrog 200 vodnikov in nekaj več psov. Lavinski psi GRS so doslej rešili življenje dvema zasutima, več ponesrečencev pa so našli mrtvih, med njimi tudi žrtve na Bjelašnici v Bosni in v Prokletijah ob meji z Albanijo. Glavnina vodnikov prihaja iz GRS, precej je bilo miličnikov oziroma policistov, s katerimi odsek zelo dobro sodeluje, nekaj pa tudi pripadnikov Slovenske vojske, ki ima za to dejavnost več posluha, kot nekdanja JLA.

Jeseni 1962 je Komisija za GRS pri Planinski zvezi Slovenije (KGRS pri PZS) na osmem zboru mednarodne komisije za reševanje v gorah (IKAR) na Vršiču delegirala člana Pavla Segulo v novoustanovljeno podkomisijo za reševanje iz plazov IKAR. Po zgledu IKAR je pozneje, ko je na zboru reševalcev 24. aprila 1969 tudi sama uvedla specializacijo in hkrati z drugimi podkomisijami ustanovila tudi podkomisijo za snežne plazove GRS, ki se je v 90. letih po novem pravilniku GRS preimenovala v Podkomisijo za reševanje iz plazov GRS (PRP GRS). Tako jo bomo imenovali v nadaljevanju, ne glede na to, ali zadeva čas pred 1989 ali po njem.

Prek povezave z IKAR se je v GRS in posredno tudi v Sloveniji odprlo mnogo možnosti za hitrejši razvoj varstva pred plazovi.

Kot prizadevni in dosledni, čeprav neplačani delavci so člani podkomisije naloge jemali resno in imeli to prednost, da GRS niso ovirali birokrati, ki so pogosto znali zelo hromiti delo KSP MOP in SSP HMZ.

Načelniku PRP GRS, Pavlu Šeguli so na čelu PRP-GRS in kot delegati v IKAR sledili Franc Mulej (1989), dr. Tomaž Vrhovec (1994) in Igor Potočnik (1997).

Obseg dejavnosti PRP GRS je zaznamovalo predvsem preventivno delo, ki obsega tako vzgojo kot ukrepe na terenu. Prevedenih in napisanih je bilo več priročnikov in skript, šestjezični razlagalni slovar o snegu in plazovih, objavljeni so bili številni izvorni članki in prevodi, plakat in zgibanka. Organizirani so bili tečaji in predavanja za radio in šole, občasno tudi za fakulteto za šport, vojsko (JLA, TO, SV), šolo za službene pse MNZ in druge, večkrat tudi za gorske reševalce v tujini.

Leta 1975 je bil prvi republiški dan varstva pred snežnimi plazovi, ki ga na krajevni ravni odtlej vedno organizirajo tudi posamezne postaje GRS (PGRS).

Podkomisija je uvedla prepotrebno namerno proženje snežnih plazov: leta 1964 na Zelenici z netrajnim topom in od leta 1975 naprej še drugod z minskimi naboji. Ustanovljen je bil odsek za minerje snežnih plazov, ki vsako leto organizira obnavljalne in začetniške tečaje, na katerih se je doslej izšlo več kot 200 minerjev, članov GRS pa tudi miličnikov, policistov, vojakov in častnikov JLA, TO in SV, varnostnikov smučič, pripadnikov Civilne zaščite in delavcev cestnih podjetij. Zadnja leta je za izvedbo tečaja in izdajo pooblastil pristojna Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje, večina moštva pa še vedno prihaja iz GRS.

Člani podkomisije, vodniki lavinskih psov, minerji snežnih plazov in inštruktorji GRS se udeležujejo tečajev doma in v tujini, tako pri EISLF v Davosu kot na specializiranih tečajih v Avstriji, Svici, na Bavarskem, Slovaškem in v Franciji. Imeli so referate na simpozijih v Grenoblu, Grazu in Chamonixu, poročali so na konferencah o nesrečah v plazovih, aktivno sodelovali pri preskusih lavinskih žoln in na prireditvah Fondation Internationale Vanni Eigenmann (FIVE) v Davosu (1963) in Suldu (1975). Kot člani KSP MOP so sodelovali pri pripravi katastra snežnih plazov in terenskih ogledih.

PRP GRS je uvajala sodobno opremo za reševanje iz plazov. Organizirala je domačo izdelavo lavinskih sond. Profesor France Avčin je s svojim prototipom sodeloval v izboru najustreznejše lavinske žolne, podkomisija pa pri delu za *poenotenje njene frekvence* in pri pogajanjih za enotno *evropsko lestvico nevarnosti plazov*.

Občinskim štabom civilne zaščite je PRP GRS svetovala pri ustanavljanju komisij za varstvo pred snežnimi plazovi občin in krajevnih skupnosti in v na namen z Republiškim sekretariatom za ljudsko obrambo priredila več tečajev v Poljčah.

PRP GRS je desetletja tvorno sodelovala s sedanjo Upravo Republike Slovenije za varstvo narave (URSVN), od katere je občasno dobivala tudi dotacijo. URSVN je poravnala tudi precejšen del stroškov za natis šestjezičnega slovarja.

Kot poprej z RSLO in RŠCZ sodeluje PRP – GRS posebej in kot del GRSS ves čas zelo tesno in učinkovito z URSZR. Zaradi narave namernega proženja snežnih plazov je to dejavnost vzela v svoje roke. Med drugim je prispevala tudi velik delež za plačilo stroškov natisa šestjezičnega slovarja sneg in plazovi in skupaj s SV plačala stroške avtorskih pravic za prevod poglavja iz priročnika Skitouren: *O krizi osnov praktičnega plazoslovja*.

Za izobraževanje slovenskih bralcev na področju snežnih plazov veliko pomeni letopis UJMA, v katerem je sedem članov PRP GRS v 11 številkah napisalo 12 prispevkov s področja trajnega varstva, 13 prispevkov s področja občasnega varstva in sedem prispevkov o nesrečah v plazovih.

URSZR lahko s svojimi kadri, ugledom in vplivom veliko pripomore k dobremu varstvu pred plazovi v Sloveniji. Nalog je obilo, med drugim bi kazalo:

1. **izboljšati delo SSP HMZ (več opazovalnic, opazovalcev, specializacija in polni delovni čas za vodjo službe)**
2. **pri občinskih organih za zaščito in reševanje in v ustreznih delovnih organizacijah naj bi ustanovili/ obnovili komisije za varstvo pred plazovi, ovrednotili nevarnost posameznih plazov iz katastra plazov in poskrbeli za ustrezno zaščito**
3. **spodbujati sprotno izpopolnjevanje katastra snežnih plazov, nadaljevati začeto delo**
4. **razmisliti o potrebi in možnosti ustanovitve republiške komisije za sneg in plazove.**

Literatura

1. Aljaž, Jakob: Planinski spomini; Planinski vestnik, 1923/1.
2. Avčin, France: Sneg in plazovi; Planinski vestnik 1951, str. 1 - 26.
3. Gams, Ivan: Snežni plazovi v Sloveniji; Inštitut za geografijo SAZU, Geografski zbornik, Acta Geographica III, 1955.
4. Hodalič, Milan: Bela smrt - plazovi; Gore in ljudje, 1947/1, 2.
5. Horvat, Aleš; Bernot Franc: Ogroženost Slovenije zaradi snežnih plazov; UJMA 1994/8, str. 156 - 161; Horvat, Aleš: Ogroženost ceste Kranjska Gora - Vršič - Bovec zaradi erozije, UJMA 1996/10, str. 161 - 165.
6. Kunaver, Pavel: Bela smrt; Planinski vestnik, 1939, str. 83 - 85.
7. Malešič, France: Kronika smrtnih gorskih nesreč pri nas, v celoti še neobjavljen tipkopis; Kronika nesreč; v nadaljevanjih, Alpinistični razgledi, Planinska zveza Slovenije .
8. Malovrh, Cene: Sneg in plazovi; Planinski vestnik, 1950/10, 11.
9. Mulej, Franc: Snežni plazovi, smrtno žrtve in materialna škoda; UJMA 1994/8, str. 96 - 103; Varstvo prometnih objektov pred snežnimi plazovi; UJMA 1988/2, str. 45 - 46.
10. Peršič, Slavko: Plazovi; Planinski vestnik 1940, str. 50 - 54.
11. Pintar, Jože, Mikoš Matjaž: Sneg in snežni plazovi; 1984, Vodnogospodarski inštitut p.o. Ljubljana.
12. Šegula, Pavle: Snežne plazine, plazovi in žrtve; UJMA 1987/1, str. 47 - 51. GRS in varstvo pred snežnimi plazovi; 1982, Zbornik GRS pri PZS 1912 - 1982, str. 174 - 186; GRS in varstvo pred snežnimi plazovi; 1987, Zbornik GRS 75 let str. 38 - 43; Računalniška ocena ogroženosti zaradi snežnih plazov; UJMA 1988/2, str. 47; priročnik Sneg, led, plazovi; 1986; Odbor za založništvo, Planinska zveza Slovenije; Organizacija varstva pred snežnimi plazovi v Sloveniji; UJMA 1988/2, str. 38 - 44; Cestna in železniška operativa in snežni plazovi; UJMA 1994/8, str. 217 - 218; Možnosti preživetja pod snežnim plazom; UJMA 1995/9, str. 197 - 198; Namerno proženje snežnih plazov; UJMA 1996/10, str. 233 - 236; Obveščanje o snežnih razmerah in nevarnosti plazov; UJMA 1994/8, str. 215 - 216; Postopki in pripomočki za iskanje zasutega v plaz; UJMA, 1996/10, str. 244 - 246
13. Tuma, Henrik: Plazovi in opasti; Planinski vestnik 1936, str. 48 - 51.
14. Velkavrh, Andrej, Vrhovec Tomaž: Pregled snežnih in lavinskih razmer pozimi 1995/96; UJMA 1996/10, str. 89 - 92 .
15. Vrhovec, Tomaž: Nesreče zaradi snežnih plazov pozimi 1995/96; UJMA 1996/10, str. 93 - 97; Vrhovec, Tomaž, Mihelič, Jože: Plazovi v Julijskih Alpah v zimi 1990/91, UJMA 1992/6, str.19 - 24; O proženju snežnih plazov; UJMA 1989/3, str. 76 - 78 .
16. Bernot, Franc, Snežni plazovi in promet; UJMA 1987/1, str 52 - 54. Bernot, Franc, Šegula, Pavle: Preliminarno poročilo o delu na katastru snežnih plazov na ozemlju SR Slovenije; HMZ - SRS, 1983 .
17. Pavšek, Miha: Ogroženost Triglavskih dolin Kot in Vrata zaradi naravnih nesreč; UJMA 1992/6, str. 86 - 94. Pavšek, Miha, Vrhovec, Tomaž: Nesreča v snežnem plazu v Zasavju; UJMA 1995/9, str.109 - 111 .
18. Durjava, Darjo: Sanacija snežnih plazov nad avtocesto pod Mežakljo; UJMA 1995/9, str. 249 - 252.
19. Arhiv PRP - GRS.
20. Arhiv KSP - MOP.